

Л. В. Ярмол

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
Національного університету «Львівська політехніка»

ПЕРЕКОНАННЯ ТА ПОГЛЯДИ ЛЮДИНИ: ЇХ ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

У статті проаналізовано поняття, сутність, значення переконань і поглядів людини, які є основою фундаментальних прав людини – свободи вираження поглядів та свободи віросповідання. Охарактеризовано співвідношення поглядів і переконань людини. Висвітлено відображення можливостей вираження поглядів, переконань у міжнародних документах і законодавстві України. Сформульовано пропозиції до законодавства України.

Ключові слова : свобода вираження поглядів, свобода віросповідання, переконання, погляди, права людини.

Постановка проблеми. Одними з фундаментальних можливостей людини, визнаних в основних міжнародних документах із прав людини та в законодавстві демократичних держав, є свобода вираження поглядів і свобода прояву релігійних та інших переконань. В їх основі закладені такі феномени свідомості, світогляду людини, як погляди та переконання. Вони є обов'язковими елементами особистісного самовизначення людини у світі, вираженням її позиції, оцінки щодо різноманітних подій, явищ тощо.

У науковій літературі (філософській, психологічній, юридичній тощо) дається широке тлумачення термінів «погляди» та «переконання», а це, своєю чергою, призводить до неоднозначного трактування пов'язаних із ними можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські, психологічні, правові дослідження різних аспектів феноменів переконань і поглядів людини здійснили вітчизняні та закордонні вчені: Л. Аскерова, Ю. Дмитрієв, Б. Єрунов, Л. Мазур, Л. Смірнов, Ю. Шадських, В. Піча, Г. Черемних та інші.

Водночас у вітчизняній юридичній науці відсутні комплексні дослідження феноменів переконань і поглядів людини, які лежать в основі свободи вираження поглядів та свободи віросповідання, а отже, є необхідною складовою частиною розвитку

загальної теорії прав людини та науковою передумовою визначення шляхів і засобів підвищення ефективності державно-юридичного захисту зазначених свобод.

Мета статті – окреслити поняття, значення таких феноменів свідомості людини, як переконання та погляди, які є основою свободи віросповідання та свободи вираження поглядів.

Виклад основного матеріалу. У першому всесвітньому міжнародному документі із прав людини – Загальній декларації прав людини (далі – ЗДПЛ) (Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), 10 грудня 1948 р.) – проголошено можливість кожної людини на свободу переконань, зокрема й на вільне їх виявлення, зміну, сповідування. Свободі людини присвячено дві статті ЗДПЛ – ст. 18 і 19. Зокрема, у ст. 18 ЗДПЛ закріплено, що «кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або *переконання* і свободу сповідувати свою релігію або *переконання* як одноособово, так і разом з іншими, публічним або приватним порядком, в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів». На нашу думку, можливості сповідувати, змінювати переконання, закріплені в ст. 18 ЗДПЛ, входять до структури свободи віросповідання людини.

Як окрема можливість людини свобода переконань і вільне їх виявлення знайшла своє відображення у ст. 19 ЗДПЛ. Це право передбачає свободу безперешкодно

дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

У низці міжнародних документів у галузі прав людини, ухвалених після ЗДПЛ, проголошується вже свобода вираження поглядів, а не переконань: у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) (ст. 19); у Хартії Європейського Союзу про основні права (ст. 11); у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 10).

Можливості людини сповідувати, змінювати переконання як складники свободи віросповідання відображені й в інших основних міжнародних документах із прав людини: у Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ст. 5) (ООН, 1965 р.); у МПГПП (ст. 18); у Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на підставі релігії чи переконань (ст. 1) (ООН, 1981 р.); у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 9) (Рада Європи, 1950 р.); у Хартії Європейського Союзу про основні права (ст. 10) (2000 р.).

Право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх *поглядів* і *переконань* проголошене в Конституції України (ч. 1 ст. 34).

У ч. 1 ст. 35 Конституції України закріплено, що «кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність». Зазначені конституційні положення не узгоджуються з основними міжнародними документами в галузі прав людини, в яких проголошено свободу приймати, змінювати, сповідувати релігію або *переконання*.

Спеціальним нормативно-правовим актом у сфері забезпечення свободи віросповідання та діяльності релігійних організацій в Україні є Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. [1]. У ньому закріплено, що «кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати

і змінювати релігію або *переконання* за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої *релігійні* або *атеїстичні переконання*» (ч. 1 ст. 3).

Отже, даний закон гарантує лише громадянам України, а не кожному, свободу совісті – право вибору, сповідання, зміни релігійних та інших переконань. На нашу думку, формулювання даної свободи є неправильним, оскільки юридичне право не може регулювати питання совісті людини. Окрім того, зовнішнє вираження останньої може охоплювати всі сфери людської життєдіяльності, а також стосуватися будь-яких прав людини.

Свобода совісті була проголошена в усіх конституційних актах радянського періоду, і не випадково – це робилося для того, щоб не акцентувати увагу на можливості людини сповідувати свою віру. На нашу думку, положення закону про можливість поширення тільки релігійних або атеїстичних переконань є проявом радянського законодавства і не відповідає вимогам міжнародних документів із прав людини, які гарантують людині свободу поширювати будь-які переконання.

У Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» закріплений важливий принцип – «ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду» (ч. 2 ст. 3). У даному законі також стверджується, що допускається заміна виконання одного обов'язку іншим із *мотивів переконань*, однак лише у випадках, передбачених законодавством України.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», попри наявні в ньому основні демократичні положення, все ж потребує удосконалення. Насамперед, він повинен гарантувати кожному (а не лише громадянам) свободу віросповідання як можливість людини приймати, змінювати, сповідувати релігійні або інші переконання, а також утримуватися від дій, несумісних із ними.

Свобода вираження поглядів, свобода віросповідання й окремі можливості, з яких вони складаються, взаємозв'язані між собою. Так, російські дослідники

Ю. Дмитрієв і Г. Черемних навіть запропонували об'єднати суб'єктивні права на свободу думки, слова, вираження думок і переконань, право на свободу пошуку і поширення інформації та свободу совісті в комплексне поняття «інтелектуальна свобода людини» [2, с. 24].

Для кращого розуміння свободи вираження поглядів, свободи віросповідання, яка охоплює можливості, пов'язані з релігійними й іншими переконаннями, необхідно з'ясувати поняття, сутність і значення таких феноменів, як «погляди» і «переконання» людини та їх співвідношення.

Поняття, значення переконань людини. Переконання людини як феномен її свідомості, світогляду вивчають учені з позицій різних наук: психології, філософії, культурології тощо. Правові, юридичні переконання є об'єктом, предметом дослідження юридичної науки.

В одному із тлумачних словників української мови переконання окреслене як тверда впевненість, певність у чому-небудь; віра в щось [3, с. 267].

Розглядаючи *поняття, сутність переконань із позиції психології*, вітчизняні дослідники Ю. Шадських і В. Піча стверджують, що переконання – це термін, який має три значення: 1) вища форма направленості особистості, до психологічної структури якої входять світогляд і прагнення до його здійснення у своїй діяльності і до сприяння здійсненню в діяльності інших; 2) синонім впевненості в чомусь; 3) переконання як процес, протилежний навіюванню і примусу [4, с. 133–134].

Дослідники Ю. Приходько та В. Юрченко дійшли висновку, що переконання – це уявлення, знання, ідеї, що стали мотивами поведінки людини і визначають її ставлення до різних сфер дійсності; це складники світогляду особистості. Погоджуємося з ученими, що знання (вважаємо, що й погляди – Л. Я.) автоматично не переходять у переконання. Останні формуються на основі індивідуального досвіду людини в процесі її діяльності. Становлячи впорядковану систему поглядів (політичних, філософських, естетичних та інших), сукупність переконань стає світоглядом людини [5, с. 129].

У соціально-психологічному словнику поняття переконання визначене так: це особистісне утворення, система існуючих поглядів, які людина не просто поділяє, а й активно втілює в життя, бореться за них, відповідно впливаючи на інших людей. Переконання – це оцінне ставлення людини до дійсності, яке характеризується єдністю когнітивного (певні ідеї, принципи і їх логічне обґрунтування) і потребнісно-особистісного (переживання істини, необхідності даних ідей і потреба в їх реалізації) компонентів. Переконана людина є борцем за свої погляди [6, с. 415].

В інших джерелах із психології поняття «переконання» визначається так:

– переконання – це тверда впевненість в істинності ідей, це вкорінені моральні уявлення, знання і ціннісні позиції, які входять до мотиваційної сфери поведінки особи [7, с. 491];

– переконання – система уявлень і знань, які є мотивами поведінки особистості і спонукають її діяти відповідно до своїх поглядів, принципів і світогляду. Переконання – це певні знання, у правильності та важливості яких людина впевнена і які є для неї керівництвом до дії [8, с. 246];

– переконання – усвідомлена потреба особистості, яка спонукає її діяти відповідно до своїх ціннісних орієнтацій [9, с. 364]. Подібне визначення містить і інше джерело [10, с. 206].

На підставі вищезазначених визначень можна зробити такий узагальнюючий висновок: з позицій психології переконання розглядаються як особистісне утворення, як система сформованих, впорядкованих поглядів, уявлень, знань, ідей, ціннісних орієнтацій, позицій людини. Особливістю переконань є те, що вони, будучи елементом, складником свідомості, значною мірою впливають на діяльність людини. Крім того, до складу переконання входить обов'язковий компонент – впевненість, можна сказати – віра. Переконання тісно пов'язані з почуттями, емоціями та волею суб'єктів. На формування переконань неминуче впливає індивідуальний досвід людини.

Філософське розуміння феномена переконань. У джерелах з філософії даються визначення поняття переконання під своїм

кутом зору. Так, в одному з філософських енциклопедичних словників зазначено, що переконання – це віра людини в те, що висунута ідея чи система ідей повинна бути прийнята нею з огляду на наявні підстави. Предметом переконання може бути не лише окреме висловлювання, а й система висловлювань: повідомлення про певні події, доказ, концепція, теорія тощо [11, с. 885]. Подібне визначення наводиться в іншому словнику: переконаність – це тверда віра в істинність своїх поглядів, непохитна впевненість у будь-чому, що базується на чіткій усвідомленості та глибокому розумінні закономірностей об'єктивної дійсності та тієї ролі, яку людина відіграє в колективі і в суспільному житті [12, с. 622].

Вважаємо слушною думку закордонного дослідника Л. Смирнова про те, що в переконанні завжди можна більш-менш легко виділити два елементи: знання і віру в певні цілі й ідеали. Знання є об'єктивною стороною переконання. Віра, чи впевненість – суб'єктивна його сторона, певний стан свідомості і психіки людини [13, с. 15].

Вітчизняний дослідник Л. Мазур стверджує, що «переконання особистості – це не набір суджень із будь-якого питання, не певна сума положень, в які людина вірить й істинність яких готова відстоювати, це навіть не той чи інший особистий погляд; переконання – це синтетична форма багаторівневого відображення, цілісно-особистісна орієнтація індивіда, в якій не можна виокремити як самостійні політичні, моральні, професійні і т. д. переконання» [14, с. 11]. На думку автора, переконання є формою узагальненого сприйняття, насамперед, соціальної дійсності, яка визначає як особистісну її оцінку, так і оціночні критерії обширніших соціальних спільнот, з якими особа себе ідентифікує.

Дослідник Б. Єрунов доводить, що у пізнавально-семантичному аспекті переконання – це внутрішнє прийняття змісту висловлювання як істинного (правильного). Залежно від характеру підґрунтя внутрішнього прийняття, учений розрізняє такі види переконань:

1) суб'єктивне (суб'єктивна впевненість). Це переконання без пояснення

причин і будь-якої аргументації. У його основі лежать схильність, вибір, пов'язані з неусвідомленим досвідом та інтересами;

2) інтерсуб'єктивне (інтерсуб'єктивна впевненість). В основі прийняття – загальноприйнятність, авторитетність;

3) об'єктивне (об'єктивна переконаність, упевненість). Підґрунтям прийняття є факти, спостереження, логічні аргументи, науково перевірені положення. Цей вид переконання ділиться на два підвиди:

3.1) істинне переконання (цілковита переконаність, упевненість), в основі якого лежить достатня об'єктивна обґрунтованість;

3.2) правдоподібне переконання (неповна об'єктивна переконаність), основою якого є часткова об'єктивна переконаність.

Згідно з такою класифікацією, переконання можна виділити на рівнях віри, погляду, знання. Так, віра пов'язана з упевненістю (1) і (2), погляд – з упевненістю (1) та правдоподібним переконанням (3.2), знання – з повною переконаністю (3.1) [15, с. 79].

Отже, з позицій філософії, переконання – це системне утворення, що охоплює знання, віру, уявлення, оцінки, ідеали, плани тощо; це непохитна впевненість у будь-чому, базована на чіткій усвідомленості та глибокому розумінні закономірностей дійсності й тієї ролі, яку людина відіграє в соціумі.

Інші джерела містять подібні визначення поняття «переконання». Так, у педагогічній енциклопедії читаємо: «Переконання – це усталений погляд на що-небудь, який базується на певних положеннях, думках, пов'язаних у свідомості людини із глибоким та щирим визнанням і переживанням їх істинності й безсумнівної переконливості» [16, с. 338]. Культурологічний словник пропонує свій варіант визначення даного поняття: «Переконання – це:

1) метод виховання, який передбачає цілеспрямований вплив на свідомість із метою формування в ній позитивних морально-психологічних рис, спонукання до суспільно-корисної діяльності або подолання негативної поведінки;

2) психологічний стан, який характеризується стихійними поглядами, щирою

впевненістю в правильності своїх думок, поглядів» [17, с. 284].

Вивчаючи теоретико-правові аспекти правових переконань, закордонна дослідниця Л. Аскерова констатувала, що термін «переконання» зазвичай використовується в кількох значеннях: як компонент структури свідомості, іменованій переконаністю; як засіб впливу на свідомість людей, формування переконаності; як процес впливу на людину і на колектив або іншу спільність, а також на суспільство загалом; як особливий стан свідомості, впевненість в істинності знань, що ґрунтується на розумінні [18]. Правознавець представила переконання у вигляді такої структури: знання; суб'єктивне визнання людиною істинності знань, відсутність сумнівів у правильності знань; з'ясування відповідності даного знання інтересам особистості, усвідомлення життєвої важливості знань для людини і необхідність їх для практичної діяльності; суб'єктивна готовність діяти відповідно до знань.

На нашу думку, слушною є позиція тих вчених, які вважають, що в переконанні завжди більш-менш легко можна виділити два елементи: знання і віру в певні цілі й ідеали. Знання, зокрема і погляди, є елементом переконань, їхньою об'єктивною стороною. Віра, впевненість у цих знаннях, погляди, ідеї тощо становлять суб'єктивну сторону переконань.

Поняття, сутність феномена «погляди». Згідно із тлумачними словниками сучасної української мови, погляд – це думка, судження про що-небудь [19, с. 630]; погляд – це думка, міркування [20, с. 212].

Погляд – це такий феномен, елемент як індивідуальної, так і колективної свідомості, який ті чи інші учені розуміють як думки, умовиводи, судження, уявлення, ідеї, гіпотези, переконання, настанови, знання тощо. Більшість учених наголошує на тому, що достовірність, істинність поглядів не є доказаною, що вона потребує ще перевірки; що вони (погляди – Л. Я.) не мають достатньо повного і надійного обґрунтування.

Закордонні дослідники Р. Вердербер і К. Вердербер стверджують, що «погляд – це словесне вираження переконань чи настанов» [21].

Філософський енциклопедичний словник містить таке визначення: «Погляд – один із важливих проявів суспільної й індивідуальної свідомості, сукупність пов'язаних між собою суджень, які містять приховане чи явне ставлення, оцінку будь-яких явищ, процесів, подій і фактів у дійсності» [11, с. 511].

На нашу думку, погляди – це судження людини, в яких виражається її ставлення ймовірного характеру до теперішніх, минулих, майбутніх будь-яких явищ, подій, фактів, процесів дійсності або їх оцінка.

Отже, поняття переконань є ширшим, ніж поняття поглядів. Коли людина виражає погляди, вона певною мірою стверджує, що на дане питання можуть бути й інші точки зору, що різняться з її позицією. Під час вираження переконань такого не буває, у них існує більший ступінь *віри*, впевненості в них. Переконання тісно пов'язані з почуттями, емоціями та волею суб'єктів. Переконання людини мають значний вплив на визначення змісту та спрямованості її поведінки.

Висновки і пропозиції. Неоднозначне розуміння поняття поглядів, переконань ученими з різних наук неминує впливає і на формулювання, проголошення відповідних свобод у міжнародних і національних документах із прав людини.

На нашу думку, свобода вираження поглядів людини потребує окремого проголошення в Конституції України як можливість людини висловлювати свою позицію, ставлення до будь-яких явищ процесів, подій, фактів дійсності та давати їм оцінку.

Можливості людини щодо вибору, зміни, прояву релігійних та інших переконань є складниками свободи віросповідання людини, а отже, повинні бути відображені в ст. 35 Конституції України.

Список використаної літератури:

1. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. з наст. змін. і доп. № 987–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.
2. Черемных Г. Свобода совести в Российской Федерации / Г. Черемных ; под. ред. Ю. Дмитриева. – Москва : Манускрипт, 1996. – 185 с.

3. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / укл. В.Яременко, О. Сліпушко. – Київ : Аконт, 1998. – Т. 3 : Обє – Роб. – 927 с.
4. Шадських Ю. Психологія : короткий навчальний словник : терміни і поняття / Ю. Шадських, В. Піча. – Львів : Магнолія, 2008. – 276 с.
5. Приходько Ю. Психологічний словник-довідник : [навч. посібник] / Ю. Приходько, В. Юрченко. – Київ : Каравела, 2012. – 328 с.
6. Соціально-психологічний словник / авт.-уклад.: М. Чапка, У. Контни. – Мисловіце, 2010. – 519 с.
7. Еникеев М. Энциклопедия. Общая и социальная психология / М. Еникеев. – Москва : Издательство «Приор», 2002. – 560 с.
8. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. Степанов. – Київ : Академвидав, 2006. – 424 с.
9. Краткий психологический словарь / сост. Л. Карпенко ; под. общ. ред. А. Петровского, М. Ярошевского. – Москва : Политиздат, 1985. – 431 с.
10. Конюхов Н. Словарь-справочник практического психолога / Н. Конюхов. – Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 1996. – 224 с.
11. Философия : энциклопедический словарь / под ред. А. Ивина. – Москва : Гардарики, 2006. – 2006. – 1072 с.
12. Кондаков Н. Логический словарь-справочник / Н. Кондаков ; отв. редактор Д. Горский. – Москва : Издательство «Наука», 1975. – 720 с.
13. Смирнов Л. Убеждение как философская категория / Л. Смирнов. – Калинин : Калининский государственный университет, 1973. – 140 с.
14. Мазур Л. Убеждения личности как форма оценочно-ориентационного отражения действительности : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.01 «Диалектический и исторический материализм» / Л. Мазур. – Львов, 1983. – 25 с.
15. Ерунов Б. Мнение в системе человеческого познания : [курс лекций] / Б. Ерунов. – Ленинград, 1973. – 184 с.
16. Педагогическая энциклопедия / под ред. : И. Каирова, Ф. Петрова и др. – Москва : Сов. энциклопедия, 1968. – Т. 4 : СН – Я. – 912 с.
17. Гіптерс З. Культурологія : словник-довідник : [навчальний посібник] / З. Гіптерс. – Київ : УБС НБУ, 2008. – 407 с.
18. Аскерова Л. Правовые убеждения : теоретико-правовой аспект : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Л. Аскерова ; Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2012. – 31 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://search.rsl.ru/ru/record/01005046811>.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
20. Короткий тлумачний словник української мови : близько 6 750 слів / під ред. Д. Гринчишина. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Радянська школа, 1988. – 320 с.
21. Вердербер Р. Психология общения / Р. Вердербер, К. Вердербер. – Санкт-Петербург, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/789/word/mnenie>.

Ярмол Л. В. Убеждение и мнение человека: их понятие, значение (теоретико-правовое исследование)

В статье проанализированы понятие, сущность, значение убеждений и мнений человека, которые являются основой фундаментальных прав человека – свободы выражения мнения и свободы вероисповедания. Охарактеризовано соотношение мнений и убеждений человека. Освещено отображение возможностей выражения мнения, убеждений в международных документах и законодательстве Украины. Сформулированы предложения к законодательству Украины.

Ключевые слова: свобода выражения мнения, свобода вероисповедания, убеждения, мнение, права человека.

Yarmol L. Human beliefs and views: their notion, meaning (theoretical legal analysis)

The present articles analyzes the notion, essence, meaning of beliefs and human views, which are the basis of fundamental human rights – freedom of expression and freedom of religion. The correlation of views and human beliefs has been characterized. The reflection of possibilities of expressing opinions, beliefs in international documents and in legislation of Ukraine has been studied. Proposals to the legislation of Ukraine have been formulated.

Key words: *freedom of expression, freedom of religion, beliefs, views, human rights.*